

ЗМІСТ І СУТНІСТЬ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті здійснено сутнісний аналіз компетентності культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей. Формування культурної обізнаності й самовираження студентів у наш час є актуальним, оскільки у світовій освітній практиці зі створенням Європейського простору вищої освіти навчальні заклади зазнають значної трансформації, що призводить до появи нової парадигми викладання і навчання, однак значна роль відведена вихованню особистості, здатної до самореалізації, самовизначення, самоусвідомлення реалій сучасного життя. Компетентнісний підхід відіграє ключову роль у цьому процесі. Значимість дослідження робить внесок у педагогічну концепцію якості вищої освіти, поглиблює наукові уявлення про способи побудови освітнього процесу в закладі вищої освіти, орієнтованого на ефективне формування культурної обізнаності самовираження студентів. Стаття розглядає культурну компетентність студентів як багатозначне явище, як характеристику особистості, яка є її інтеграційною властивістю з погляду культурного статусу студента. У роботі висвітлено провідні поняття дослідження, положення культурологічного та компетентнісного підходів як базових для розкриття сутнісного розуміння змісту компетентності культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей. Виявлено педагогічні умови процесу формування культурної обізнаності студентів, які мають теоретичне значення і слугують орієнтиром для розробки технології формування культурної компетентності студентів. Висвітлені результати дослідження характеризують різні аспекти змісту процесу формування компетентності культурної обізнаності студентів, які становлять науково-теоретичний базис для подальшого вивчення розглянутого питання, сприяють педагогічній концепції підвищення якості вищої освіти, поглиблюють наукове розуміння шляхів побудови освітнього процесу у вищих закладах освіти, орієнтованих на ефективне формування культурної обізнаності студентів та їх життєвого досвіду, забезпечуючи тим самим цілеспрямований культурний розвиток майбутніх фахівців. У зв'язку з цим запропоновано актуальний напрям подальшого дослідження, а саме пошук шляхів підвищення ефективності формування культурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей шляхом реалізації індивідуальних стратегій навчання на основі застосування сучасних засобів організації та реалізації навчання.

Ключові слова: компетентність, культурна компетентність, розвиток особистості, заклад вищої освіти, гуманітарні спеціальності, студенти, обізнаність.

Постановка проблеми. У сучасному світі активно відбувається економічна і політична інтеграція, розвиваються засоби масової комунікації, стало можливим вільне пересування по країнах і континентах [1]. Можливості мережі Інтернет ліквідують міжнаціональні межі та кордони, створюють ілюзію входження людини у світову культуру, а водночас, як правило, молодій людині нав'язується «культурний сурогат», який жодним чином не стоєть реальних культурних цінностей [2]. Все це приводить до постійних міжкультурних контактів на різному рівні, тісного зіткнення різних культур.

У наш час суттєвих змін зазнає вектор, що зумовлює траєкторію оцінки суспільних пріоритетів і цінностей: визнається самоцінність особистості, її здатності до вільного вибору життєвих і професійних шляхів та способів свого саморозвитку [3]. Особливості соціокультурного етапу людства зумовлюють розбудову культурологічної парадигми гуманітарної освіти, формування її культурологічних методологічних основ [4].

У зв'язку з тим, що в умовах глобалізації в кожному сегменті культурного простору індивід виявляє себе в умовах культурного різноманіття та полілогу, виникає практично щоденна потреба в подальшому розвитку культурної компетентності суб'єктів навчання.

Значущості культурного розвитку особистості в освітньому процесі закладів вищої освіти, відображено у професійних стандартах, що у вимогах освітньої програми зазначені як обов'язкові для формування культурної компетентності.

У зв'язку з тим, що групи студентів, які навчаються на гуманітарних спеціальностях закладів вищої освіти, укомплектовуються дедалі різноманітнішим контингентом, викладачі гуманітарних спеціальностей мають володіти компетентностями, які сприятимуть ефективному встановленню контакту зі студентами різних расових, етнічних і мовних груп, усуненню «культурного нерозуміння» та поліпшенню міжкультурної взаємодії та розвитку культурної

компетентності студентів, оскільки культура індивіда – це виключно власна проблема для кожної особистості, яка включає в себе глибоко вкорінені властивості, які формують її поведінку.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Процес формування культури особистості у вищій школі розглянуто в наукових доробках І.А. Зимньої [9], І.С. Гриценко [3], Н.В. Хорошилової [11] та ін. У зв'язку з цим закономірним є звернення до ідей культуровідповідності і культуроцентричності як світоглядної основи розробки нових освітніх концепцій, які висвітлені в працях О.В. Малихіна [14], Г.М. Удовіченко [4].

Поняття «компетентність» набуло в наш час міждисциплінарного характеру і піддається змістовному аналізу в рамках компетентнісного підходу до освіти (І.А. Зязюн [12], О.В. Малихін [3], А.В. Хуторський [15]).

Мета статті – сутнісний аналіз змісту компетентності культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Результативність і продуктивність педагогічної діяльності в сучасних умовах безпосередньо залежить від сформованості певних компетентностей та компетентнісного підходу, які забезпечують не лише успішність виконання основних програмових вимог у межах певної навчальної дисципліни, а й сприяють реалізації індивідуальних освітніх програм, розкриттю особистісних якостей студентів, успішній соціалізації молоді людини [5].

У дослідженні [6] компетентнісним є такий підхід, котрий «спрямовує зміст навчання на формування певних компетентностей, що визначають здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих та навчальних ситуаціях і нести відповідальність за такі дії».

У Законі «Про вищу освіту» компетентність трактується, як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні освіти [4].

На думку Е. Зеер, компетентність – це змістовні узагальнення теоретичних і емпіричних знань, представлених у формі понять, принципів, сенсотвірних положень [8].

І. Зимня визначає поняття «компетентність» як інтелектуально й особистісно зумовлену соціально-професійну життєдіяльність людини, яка ґрунтується на знаннях [9].

Наявність сформованої компетентності в майбутнього фахівця характеризує не тільки рівень його інтеграції в середовище професійної діяльності, а й відображає інтегральний вияв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури [10].

У вітчизняній гуманітаристиці найбільш типовими прикладами визначень поняття «культура» можуть слугувати такі [3]:

– культура – історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, втілений у типах і формах організації життя та діяльності людей, їх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях; у визначенні ототожнюється поняття культури в широкому сенсі з культурою духовною;

– культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; в цьому визначенні наголошується на матеріальній складовій частині і водночас втрачається компонент унікальності, властивий цьому феномену.

Орієнтація на формування людини культури у період навчання, яка здатна до самотворення протягом усього життя, розглядається як відродження традицій європейської педагогіки. Нині, коли широко обговорюються проблеми розуміння людини, її буття, системи міжособистісних стосунків, коли відбувається осмислення діалогу культур як умови взаєморозуміння, толерантності та плюралізму, в конкуренції освітніх парадигм віддаємо перевагу, поряд із компетентнісною, саме культурологічній парадигмі, що спирається на гуманні, культурологічні [4]. Єдність компетентнісного та культурологічного підходів створює основу дослідження змісту і сутності компетентності культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей.

У педагогічній науці до теперішнього часу не визначені точні параметри, показники і критерії, відповідно до яких можна було б повно і цілісно охарактеризувати культурну компетентність студента. Низка вітчизняних і зарубіжних науковців визначили культурну компетентність як набір конгруентних моделей поведінки, настанов і стратегій.

Концепція культурної компетентності знаходиться в переповненому просторі з цілою низкою різних описів, які часто означають різні речі для різних людей. Деякі можуть назвати це підходом різноманітності, мультикультуралізмом, інклюзивністю, культурною грамотністю, культурною обізнаністю, чутливістю і т. д. Всі вони використовуються як дескриптори для якоїсь концепції, яка сприяє більш глибокому розумінню різних культур. Докладаючи до цього опису слово «компетентність», він значною мірою ототожнює цей процес із низкою інших індивідуальних, лідерських, управлінських та організаційних компетентностей.

Побудова відносин має основоположне значення для культурної компетентності та ґрунтується на принципах розуміння очікувань і установок один одного, а потім спирається на сильні знання один одного, використовуючи широке коло членів спільноти і ресурси для розвитку їх розуміння. Розвиток певних особистісних і міжособи-

стісних знань і почуттів – це «розуміння певних сфер культурного знання та оволодіння набором навичок, які в сукупності лежать в основі ефективного міжкультурного навчання та навчання з урахуванням культурних особливостей» [9]. Культурна компетентність не є статичною, і рівень культурної компетентності змінюється у відповідь на нові ситуації, переживання і відносини.

Українськими науковцями визнано, що культурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах, що передбачає, передусім, формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму й дає змогу особистості [3]:

- аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства;

- застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії;

- знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти;

- застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри;

- опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії.

Культурна компетентність – це щось більше, ніж усвідомлення культурних відмінностей і знання звичаїв і цінностей тих, хто відрізняється від нас. Обмежене розуміння інших культур може призвести до культурного тунельного бачення, сприйняття реальності, заснованого на дуже обмеженому наборі культурних переживань. Це збільшує ймовірність нав'язування наших цінностей іншим. Культурна інкапсуляція відбувається, коли: визначаємо реальності згідно з одним набором культурних передумов; виявляємо нечутливість до культурних відмінностей між окремими людьми; приймаємо необґрунтовані припущення без доказів або ігноруємо їх; не можемо оцінити інші точки зору і пристосуватися до поведінки інших людей; потрапляємо в пастку одного способу мислення, який чинить опір адаптації і відкидає альтернативи [6; 3].

Культурна компетентність швидко стає важливою складовою частиною у процесі взаємодії між людьми з різних верств суспільства. Здатність людини роздумувати про власні цінності, переконання і усвідомлювати будь-які погляди на певні процеси має вирішальне значення для підтримки змін у поведінці, тому кожен із нас має власний культурний вимір, який визначається тим, як наші

сім'ї виховали нас із різними звичаями, ритуалами, способами віри і бачення світу. Розуміння власної культури – це те місце, з якого можна почати подорож до розуміння і визнання культури інших людей.

Замислюючись над значенням гуманітарного знання загалом та значенням фахової підготовки студентів гуманітарних спеціальностей зокрема, варто підкреслити не лише їх культурну, а й індивідуальну соціальну цінність, оскільки гуманітарні дисципліни нині повною мірою виконують культуролого-гуманістичну функцію (термін Л. Крившенко), яка полягає в розвитку духовних сил, здатностей і вмінь, що надають змогу людині з гідністю розв'язувати різноманітні за ступенем складності проблеми, формувати характер і моральну відповідальність за прийняття певних рішень, забезпечувати можливість для особистісного та професійного зростання й самореалізації [4].

Аналіз низки наукових джерел із питання формування компетентності культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей надає змогу розглядати її придбання як свідчення культурного розвитку і визначити цей процес як педагогічно організований процес збагачення культурного досвіду, в основі якого лежить стратегія культурного розвитку студента як суб'єкта культурної діяльності, й виділити групу педагогічних умов [6; 11]:

- орієнтація освітнього процесу на формування культурного досвіду студентів та його розвиток від рівня суб'єкта окремих дій до рівня саморегульованого суб'єкта культурної діяльності;

- забезпечення цілісності культурного досвіду студентів, яка характеризується повнотою компонентів здійснюваної ними культурної діяльності (мотиваційного, ціннісно-цільового, змістовно-інструментального, рефлексивного) у процесі формування культурної компетентності;

- технологізація процесу формування культурної компетентності, виражена в базових схемах його організації.

Педагоги, які сприяють розвитку культурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей, мають розуміти, що культурна освіта починається лише тоді, коли людина розмірковує про себе, коли по-справжньому зрозуміємо самих себе, ми зможемо зрозуміти інших.

У студентів вищих навчальних закладів активно відбуваються процеси усвідомлення себе як особистості з власними поглядами, інтересами, культурною, національною та соціальною належністю, в основному у протиставленнях. Культурні відмінності рідного походження є необхідними для самоідентифікації. Студент як суб'єкт навчання усвідомлює, що цінність «іншого» міститься саме в несхожості та відмінності, за рахунок цього збагачується єдиний світ, а тому варто поважати думки, мову, стиль життя й культуру інших [3].

Перш ніж впливати на розвиток культурної компетентності студентів, «викладачі мають

критично проаналізувати власні культурні цінності та припущення» [12]. Роздуми про ідеї, яких варто дотримуватися, – це перший крок до усунення помилок і стереотипів. Чутливі до культурних особливостей викладачі мають змогу допомогти студентам відмовитися від власних культурних уявлень і навчити їх поважати індивідуальні відмінності, розмірковуючи на власних переконаваннях. Викладачі мають враховувати той факт, що кожен студент розвивається в різних культурних умовах з унікальними життєвими аспектами. Деякі види досвіду, набутого на основі власних традицій і цінностей, породжують і зміцнюють різні системи вірувань. Вивчення нових речей із використанням різних способів пізнання і навчання може бути корисним не для всіх. Одна конкретна культурна ідентичність має змогу бути неприємною для студентів інших культур і рас. Кожен студент походить з унікального культурного середовища і має власні традиції, норми і цінності, які мають змогу впливати на формування компетентності культурної обізнаності.

Таким чином, у процесі розвитку культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей потрібно [11; 13]:

– визначити бажаний спосіб спілкування студентів із викладачем. Наприклад, деякі студенти відчують себе більш комфортно, спілкуючись по телефону, інші воліють зберігати дистанцію за допомогою електронної пошти;

– усвідомлення культурних відмінностей у процесі проектування діяльності. Термінологія, теми і приклади для виділення точок зору можуть сприйматися по-різному або бути неясними для представників різних культур. У процесі розробки завдань або питань варто врахувати, чи будуть вони актуальні і зрозумілі всім студентам;

– використання відповідної культури мови. Проаналізуйте використовувані формулювання, щоб переконатися, що вони зрозумілі і значимі для всіх. Гумор або ідіоми «мають здатність бути занадто важкими для розуміння чи співвіднесення з тими, хто приїжджає з різних країн» [14];

– розробляти й проводити заходи таким чином, щоб усі студенти змогли взяти участь у рівній мірі, незалежно від їхніх культури, статі або переконань;

– обмеження обміну думками під час обговорень. Деяким студентам може бути незручно ділитися власними думками або ідеями, які відрізняються від інших. У процесі дискусії використовуйте підказки, щоб продовжити дискусію, і запропонуйте студентам продовжити мозковий штурм замість того, щоб надавати остаточну відповідь або стверджувати, що один студент був правий, а інший – ні.

Викладачі мають володіти базовими знаннями про культуру студентів, щоб мати змогу зрозуміти їх у власному культурному контексті. Компетентні в культурному відношенні педагоги мають змогу

зробити ще один крок вперед шляхом інституціоналізації власних культурних знань, щоб у них була змога адаптуватися до різноманітності, щоб краще обслуговувати різний контингент студентів.

Висновки і пропозиції. Вивчення змісту і сутності компетентності культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей надало змогу розглянути культурну компетентність студентів як багатозначний феномен, як характеристику особистості, яка є її інтегративною властивістю з точки зору культурного статусу студента, що виступає показником культурного розвитку та процесів соціалізації, яка є одиницею культурного досвіду особистості в освітньому процесі – проєктованим результатом освіти.

Культурно компетентна особистість має володіти точними знаннями про власну культуру та культурні групи, з якими вони контактує, оскільки наявність високого рівня культурної компетентності є ключем успіху сучасного фахівця.

Узагальнюючи аналіз результатів дослідження, маємо змогу констатувати, що культурне становлення обізнаності студентів розглядається вченими переважно в зв'язку з певною сферою діяльності. Різноманіття наукових праць свідчить про прагнення науковців органічно включити культурну складову частину в професійний образ компетентного фахівця і знайти для цього найбільш ефективні шляхи і засоби професійної підготовки. Культурна компетентність справляє бажаний вплив лише тоді, коли вона включена в методики і практику викладання та навчання. Для того щоб педагоги та викладачі могли реагувати на культурні зміни, вони мають знати, як оцінювати власні культурні погляди, думки й упередження, взаємодіяти з культурою студентів, використовувати культурно-адаптивну педагогіку та взаємодіяти з різними людьми та спільнотами.

Результати дослідження змісту і сутності компетентності культурної обізнаності студентів гуманітарних спеціальностей активізують напрям подальшого дослідження, а саме: пошук шляхів підвищення ефективності формування культурної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей шляхом реалізації індивідуальних стратегій навчання на основі застосування сучасних засобів навчання.

Список використаної літератури:

1. Diversity Toolkit: культурна компетентність для педагогів : веб-сайт. URL: <http://www.nea.org/tools/30402.htm> (дата звернення: 01.01.2020).
2. Астафьева О.Н. Синергетический подход к исследованию социокультурных процессов: возможности и пределы : монография. Москва : Изд-во МГИДА, 2002. 295 с.
3. Малихін О.В., Гриценко І.С. Загальнокультурна компетентність студентів філологічних спеціальностей як дидактичний феномен. *Компетентнісно-орієнтована парадигма*

- підготовки майбутнього філолога : монографія / за ред. проф. О.В. Малихін. Київ : ТОВ "Н ВО Інтерсервіс", 2016. С. 129–27 (10)
4. Шинкарук В.Д., Малихін О.В., Удовіченко Г.М. Визначення і моделювання структури змісту предметних компетентностей студентів філологічних спеціальностей. *Компетентнісно-орієнтована парадигма підготовки майбутнього філолога* : монографія / за ред. проф. О.В. Малихін. Київ : ТОВ "Н ВО Інтерсервіс", 2016. С. 59–129 (15).
 5. Садова В.В. Історико-педагогічна компетентність як передумова формування педагогічної культури майбутнього вчителя. *Імідж сучасного педагога*. 2011. № 4 (113). С. 5–10.
 6. Савельева К.В. Значение культурной компетентности в формировании современной молодежи. *Context and Reflection: Philosophy of the World and Human Being*. 2016, Vol. 5, Is. 6A. URL: <http://www.publishing-vak.ru/file/archive-philosophy-2016-6/26-saveleva.pdf> (дата звернення: 03.01.2020).
 7. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2235/> (дата звернення: 01.01.2020).
 8. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход : учеб. пособие / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. Москва : Московский психолого-социальный институт, 2005. 216 с.
 9. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативноцелевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
 10. Дубасенюк О.А. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 389 с.
 11. Хорошилова Н.В. Формирование культурной компетентности студентов вуза : автореф. дис. ... к. пед. наук : 13.00.01. Нижний Новгород, 2013. URL: <http://dislib.ru/pedagogika/8277-4-formirovanie-kulturnoy-kompetentnosti-studentov-vuza.php> (дата звернення: 03.01.2020).
 12. Зязюн І.А. Компетентнісний педагог завжди й повсюдно-учитель, психолог, культуролог, вчений. *Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів*. 2013. № 1. С. 49–54
 13. Культурная компетенция. URL: <https://mirznanii.com/a/197777/kulturnaya-kompetentsiya/> (дата звернення: 02.01.2020).
 14. Малихін О.В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О.В. Малихін, І.Г. Павленко, О.О. Лаврентьєва, Г.І. Матукова. Київ : КНТ, 2014. 262 с.
 15. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении : Научно-методическое пособие. Москва : Издательство "Эйдос", 2013. 273 с.

Kvitka O. Content and essence of competence and cultural awareness of students of humanitarian specialties

The article provides an essential analysis of the competence and cultural awareness of students of humanitarian specialties. The formation of cultural awareness and expression students in our time is relevant, as the world educational practice with the creation of the European higher education area educational institutions undergo significant transformation, which leads to the emergence of a new paradigm of teaching and learning, but a significant role for the education of the individual, capable of self-realization, self-determination, consciousness of the realities of modern life. The competence approach plays a key role in this process. Theoretical significance the study contributes to the pedagogical concept of the quality of higher education, deepens the scientific understanding of the ways of building the educational process in higher education institutions focused on the effective formation of cultural awareness of students and their life experience, thereby providing targeted cultural development of the future specialist. The paper highlights the leading concepts of the study, the provisions of cultural and competence approaches as the basis for the disclosure of the essential understanding of the content of competence and cultural awareness of students of humanitarian specialties. The article considers the cultural competence of students as a multi-valued phenomenon, as a characteristic of the personality, which is its integrative property from the point of view of the cultural status of the student. Pedagogical conditions of the process of formation of cultural competence, which have a theoretical value and serve as a guide for the development of technology for the formation of cultural competence of students of humanitarian specialties, are revealed. The results of the study characterize various aspects of the content of the process of formation of competence and cultural awareness of students, constitute a scientific and theoretical basis for further study of this issue. In this regard, the current direction of further research is proposed, namely, the search for ways to improve the effectiveness of the formation of cultural competence of students of humanitarian specialties by implementing individual learning strategies based on the use of modern means of organization and implementation of training.

Key words: competence, cultural competence, personal development, higher education institutions, human sciences, students, selfknowledge.